પ્રકાશક:

માલોટિયા ફાઉન્ડેસન
૩, ન્યૂ રોડ
કલકત્તા - ૨૭

મૂલ્ય: તીસ રુપયા

મુદ્રક:
દી ટેકનિકલ એન્ડ જનરલ પ્રેસ
17, ક્રૂકેડ લેન
કલકત્તા - 69

अनेकान्त!

जीवन देह विदेह की अन्विति है।
मूर्च्छा विमुक्त दृष्टि से इस सत्य को
अनुभूत किया जा सकता है।

द्वैध को ही अवधृति मान कर चलने
का विज्ञान का एकान्त आग्रह सृष्टि को
विनाश के कगार पर ले आया है।

सर्वात्मा की प्रतीति का राजमार्ग केवल
अनेकान्त है, वही कुण्ठित चेतना को उन्मुक्त
कर सकता है।

अक्षय तृतीया
वि.सं. 2048

कन्हैयालाल सेठिया

सृष्टि दृष्टि

अन्विति।

સૂચિ

अन्विति।

अन्विति!

राधा
सम्पत
को

o નિરર્થક આશંકા!

શૂલી પર હૈ
કુંઆરે સત્ય કી
પ્રિયા કી સેજ,
કરેગી અહિંસા કી-
સમ્પૂર્ણતા કો
પરિભાષિત
તમંચે કી ગોલી
દેગા વિશ્વાસ કો
અખંડતા કા
પ્રમાણ પત્ર
કાલકૂટ કા સ્વર્ણ પાત્ર.
વ્યર્થ
ઘબરાતે હો
તુમ તો મિત્ર
નહી પહુંચા હૈ
તુમ્હારા સત્ય
તુમ્હારી અહિંસા
તુમ્હારા વિશ્વાસ
અભી ઉસ
પરાકાષ્ઠા પર
જબ કિ
દેગા તુમ્હેં કોઈ
શૂલી, ગોલી યા કાલકૂટ!

31.3.87

ઓ બોધિ કા ક્ષણ!

રુકા
વન ગઈ
પીડ઼ા,
લૌટ રહા
મનુ
फिर श्रद्धा की ओर.
બન ગયા
ભટક કર
મન-મૃગ
जिज्ञासाओं की
मरीचिका के पीछे
વન ગઈ
પરાજય કી ગ્લાનિ
आत्मबोध का क्षण.
જાન ગયા ગૌતમ
निरर्थकता
હઠ યોગ કી,
ચાહિયે ઉસે અવ
किसी सुजाता की
संवेदना की खीर
पान कर जिसे
हो उठे संजीवित
फिर
चेतना का बोधिवृक्ष!

31.3.87

o कल्पना का सुरज।

कहां है
काल कणाचर का
विवर ?
डंस लेता
जो गोरे दिन
सांवली रातों को
न जाने
किधर से निकलकर ?
बचाने के लिये
व्रज को
इन्द्र के कोप से
उठाया था कृष्ण ने
गोवर्धन
अंगुली पर,
क्या नहीं होगा,
फिर कभी-
अवतरित
ऐसा कोई महाबली
जो रख दे
उठाकर
हिमालय सा
शैल शिखर
विवर के मुख पर ?.

9.4.87

० द्वैताद्वैत!

દિખતા હૈ
એક જો
આકાશ
વહ હૈ
અનન્ત
આકાશોં કા
સમવાય.
દિખતા હૈ
એક જો
પારાવાર
વહ હૈ
અસંખ્ય બૂંદોં કા
સહવાસ,
કર લેતા
નિમજ્જિત દ્વૈત કો
અપને મેં
ગુણ અર્જિતા કા
અદ્વૈત!

૧૫.૫.૮૭

० निरीह !

कर दिये
अभिव्यक्तियों के
सभी- द्वार बन्द
लगा कर
वर्जनाओं की
अर्गलाएं
मर गई
घुट कर
कोमल अनुभूतियां
लादे
कन्धों पर
संवेदना का शव
लगा रहे नारे
निरीह बेचारे
'क्रान्ति चिरंजीवी हो'!

(१.५ ८७)

o આનન્દ!

સુરભ
કપૂર
ઉડ જાતા
નિમિષ ભર મેં,

દુરભ
કીચડ
બૈઠ જાતા
પલથી માર કર,

આનન્દ
આત્મા કે
માનસરોવર કા,
નિર્લિપ્ત શતદલ!

14.4.87 ૬

o આકાશ!

ઘટના કે
રૂપ, રસ
રંગ, ગન્ધ
જો નહી
ઘટના
વહ હૈ
આકાશ,
ઘટને કા
સાક્ષી
અઘટ!

15.4.87

० અનુભૂતિ - અભિવ્યક્તિ!

ચાહિયે
ચેતના કે
ચરણ કો
સંપૂજિત
હોને કે લિયે
કોઈ
શાપિત અહિલ્યા,
જાતી હૈ
ઇસી લિયે
અનુભૂતિ
બટને
સ્વયં કો
અભિવ્યક્ત
શબ્દ કે પાસ!

15.4.87

ૡ

○ निरक्षर-अक्षर !

है
आकाश की
पुस्तक में
संकलित
दिन का निबन्ध
रात की कविता,
यह है
समय का पाठ्यक्रम
पर
नहीं लगता
उसका मन
पलटता रहता
यों ही–
निरर्थक पन्ने
रह गया
निरक्षर
बेचारा अक्षर !

16.5.87

૦ સંવેદનમય મન!

નદિયાં
અભિવ્યક્તિયાં
હિમાલય કી
પ્રતિબિમ્બિત
ગગન
પરાશ્રિત
અકિંચન
કિતના
સંવેદનમય મન
તિરતા જો
સમાધિસ્થ
આત્મલીન
નિરંજન!

16.4.87

o સત્ય કા માધ્યમ!

અક્ષર સે
નહીં
શબ્દ સે હૈ
મેરી પહચાન
નહીં કહતી
જૈસે દૃષ્ટિ દ્રષ્ટા
વાંટતે હૈં
ઉસે જ્ઞાન
નહીં ચેતના કા
કોઈ સ્તર
ક્રમ
સત્ય હૈ
સત્ય કા માધ્યમ!

17.4.87

० स्वधर्म!

नदी
निश्चलता
अपने आप
घर मुख से
अशोक टहिनीर
पर
बन जाता
पेड़ का
सूक्ष्म बिन्दु
उसके लिये
सहज मुक्ति का
द्वार!

22.4.87

જુગુનૂ!

બુઝતે હી-
શેષ બચી તીલી
મર ગયે
અસંખ્ય સૂર્ય
રહી- અનજલી
સ્નેહિલ વર્તિકા
પર
રહા નકારતા
એક નન્હા સા
જુગનૂ
મહાકાય
નિરંકુશ
તમ કી સત્તા!

24.4.57

[illegible] મેં!

ભરા હુઆ
હૈ
વિચાર કે
પ્રખર શરોં સે
આજ ભી
મેરા મન-તૂણીર,
નહીં ડુઈ હૈ
શલભ
રચ ભર ભી
દેહ-ધનુષ કી
પ્રત્યંચા
પર
માંગ રહા હૈ
સંસ્કૃતિ કે
નામ પર
જરા જીર્ણ
વિકૃતિયોં કા
સ્વયમ્ભૂ ગુરુ
દ્રોણ
ફિર દક્ષિણા મેં
મેરી ચેતના કા
કેન્દ્ર
અંગૂઠા
જિસ સે કિ મૈં
નહીં કર સકૂં
વિદ્ધ
રાજકુલ કી
અહંમન્યતા કે પ્રતીક
ભૌંકતે
શ્વાન કા મુખ!

28.4.87

० देह तप!

मैं
सूर्य
स्वयं रचता
पुनर्जन्म के लिये
अंधकार,
भोगती
प्रसव की पीड़ा
माता दिशा,
थामता
अंगुली-
पिता आकाश।
मोहाविष्ट मैं
नहीं कर पाता
क्षय
सन्चित कर्म
निरर्थक
मेरा
देह तप!

२९.५.८७

0 સ્વપ્ન-સત્ય!

નહીં ઝરા
સુમન
ઝર ગયા
એક સપન
રહા
વૃન્ત પર
અંતર મેં
છિપા
સત્ય
તરુ કી-
સાધનાકા ફલ!

1.5 87

ઓ રામ!

નહીં
કોઈ ભૂલ
કહીં
ફૂલ મેં
ઝૂલ
ઢૂંઢ કુંઠાએં
શૂલ
પાશાચર
ગુલાબ કે મન મેં
રામ કા બબૂલ!

3.5.87

o વિનત દૂવ!

જનમતી હૈ
પંનપતી· હૈ
વિનત નન્હીં દૂવ
વિશાલ વિટપોં
કુસુમિત લતાઓં કી·
ઘોર ઉપેક્ષા કે બીચ
પર
રહ જાતી·
અપલક
લજ્જાનત
રૂપ ગર્વિતા વનશ્રી
જબ
ટેકતી·
ઉસ હરિતાભા કે
સ્નેહાંચલ સે
નંગી ધરતી-
અપના શીલ।

૩.૨.૮૭

○ શાશ્વત!

બુઝ કર
દિન
બન જાતા
ધરતી કી
કોખ મેં
હીરા,
જલ કર
રાત
કોયલા,
બદલતા
રૂપ
નહીં હોતી
નિઃશેષ
દ્રવ્ય કી સત્તા!

3.5.87.

o હેમન્તી બાદલ!

આ ગયા
આવારા પવન સંગ
આકાશ કે આંગન
ગરજતી
હેમન્તી બાદલ,
નહીં સાથ
સન્દલી બિજલિયાં
નહીં હાથ
મોહક ઈન્દ્રધનુષ
'સાધે મૌન
ચાતક, મોર
રહ ગઈ છલિયા
કહાં ચિતચોર?
નહીં ઉઠે
સોયે દલ
વિધાતા મુંહ.
પોખર કા જલ
હુઆ બોઝ
નિરર્થકતા કા
લૌટ ગયા
દબે પાંવ
અપને ગાંવ
હેમન્તી બાદલ

(11.5.87)

o લીલા કમલ!

યહાં કહાં
લીલા કમલ?
દલ દલ
તટ કા ફૂલ,
આગે ચલ
દીખેગા
મરકત જલ
ફિર
લહરોં કા જંગલ
પરખેગા
અંત: બલ
હુઆ
અગર સફલ
હોગા
હસ્તગત
ચેતના કા
ઉત્સ
લીલા કમલ!

4.5.87

० ययाति !

नहीं होता
शब्द का जनक
विचार
कभी-वृद्ध,
जो लेता
मांग कर
ययाति की-तरह
संतान का तारुण्य.
हो जाता
बेचारा शब्द
असमय में
जराजीर्ण
नगण्य
बिना मिले
पिता से
प्रेरणा
अक्षम, अकर्मण्य !

5.5.87

० મન મૃગા!

મન ચંચલ,
આંખો મેં
વિસ્મિત
મૃગ જલ
કેવલ છલ
ચર દૂર્વા
પગ તલ
મત ભટક
જંગલ
બૈઠા
લુબ્ધક
સાધે
શર-ફલ!

5.5 87

○ માટી!

લગા બનાને કુંભકાર જબ
પ્રતિમા, માટી બોલી,
ઉઠા ખેત સે મુઝે યહાં ક્યોં
લે આયે અજ્ઞાની ?
નહીં દેવતા દેવી બનના
હે મન મેરે અભિમાની,
રહું કૃષક કે હલ કે નીચે
રચું હરિત રંગોલી!
નહીં કામના મિલે સ્વર્ણ કા
રત્ન જટિત સિંહાસન,
ઘૃત આપૂરિત દીપ માલ સે
કરેં ભક્ત જન અર્ચન,
રહું બીજ કી જનની, ઔર હૂં
મૈં ભૂખે કી ઝોલી !
નહીં ચાહિયે વસન રેશમી
મઠ-મંદિર કી કારા,
મુક્ત ગગન કે તલે મિલે પ્રિય
શ્યામ મેઘ કી ધારા,
વહીં ફેંક આ, મૈં પહનુંગી
દૂર્વા દલ કી ચોલી!

6.5.87

ઓ લજ્જવંતી !

નહીં
સહ પાઈ
કોમલ અંગુલિકા
ઉર્મિલ સંસ્પર્શ
સુકુમારી લજવન્તી,
મુંદ ગયે
નયન કિસલય
ભર ગયા
પ્રાણ મેં અજ્ઞાત ભય,
કિતની
વિકસિત
ઈસ વન્ય કન્યા કી
વાનસ્પત્ય ચેતના !
કાશ !
બદલ જાતી
સ્પર્શ સુખ કી
નાગર વાસના
દિવ્ય પ્રેમ મેં !

7.5.87

○ ભક્ત - દેવતા !

ભક્ત
વહ
કરતે સમય
પૂજા
જાયે
કામના ભૂલ !

દેવતા
વહ,
તરસે લેને
ભક્ત કી
ચરણ ધૂલ !

7.5.87

० ક્રિયા!

ભેદ સકતી હૈ
પ્રતિક્રિયા કા
અટૂટ વ્યૂહ
કેવલ ક્રિયા,
નહીં બનતી વહ
સૂત્રધાર ભી
દેહ ઔર ક્રિયા
દેખતી વહ
નિરાવરણ દૃષ્ટિ સે
અપની
સ્વતંત્ર સત્તા
જો હૈ
ચેતના કા
અંતિમ સત્ય!

૯.૫.૮૭

o બૂંદ!

બન ગઈ
અહિલ્યા
સ્વર્ણ પાત્ર મેં
ભરી બૂંદ!

બન ગઈ
રામ કા ચરણ
માટી મેં
પડી બૂંદ!

9.5.87

○ સૃજન કા સત્ય!

શૂલ
ફૂલ
દોનોં મેં
સૃજન કા સત્ય,
યહ દ્વૈત
કરતા
અકથ્ય કો
કથ્ય,
લિખતા
તમ મસિ સે
સમય કા
કાલિદાસ
અપના
મહાકાવ્ય
આદિત્ય!

11.5.87

o पौधशाला!

मत
लेने दो
किसी भी
विचार को
गहरी जड़ें
शोषें भी
जीवन-रस
फूटते ही
अंकुर
रोप दो
शब्द के
गमले में,
रहो स्वयं
बन कर
मात्र नर्सरी।

11.5.87

૦ પ્રબુદ્ધ આત્મા!

જીવન કા
જનક
જલ,
સૂર્ય કી
જનની
અગ્નિ.

નહીં
છૂટ સકતે
વંશગત વિકૃતિયોં સે
જડ તત્ત્વ,

કેવલ
કર સકતી
પ્રબુદ્ધ આત્મા
સ્વયં કો
સંસ્કારોં સે
વિમુક્ત!

11.5.87

o મુખૌટા!

લગાયે
આદમ કા
મુખૌટા
નુમા હુઆ હૈ
શૈતાન
બનાને
સમગ્ર ધરતી કો
ચિતા
આકાશ કો
પલીતા,
લગતા હૈ
સમીપ હૈ
સર્વનાશ કા ક્ષણ
નહી બચેગા
કોઈ ભી નચિકેતા
કહને કે લિયે
યમ કે દ્વાર સે
સદેહ લૌટને કી કથા

व्याप जायेगी
महाश्मशान की
नीरवता
केवल रहेंगे
अपलक ताकते
एक दूसरे को
नपुंसक चन्द्रमा
बांझ धरती,
कदाचित
उतरें
अनन्तकाल बाद
फिर कोई
विकसित जीव
करने खोज,
मिल जाय
उन्हें
गहरी पर्तों के तले
दबे
डायनासोर की तरह
कुछ मानवी कंकाल।

11.5.87

o બાંસુરી - વીણા!

કિતની-
પ્રિય હૈ
મુઝેં
અધર રસિક
છિદ્રમયી વાંસુરી ?
હોના
જિસ સે
પ્રતિધ્વનિત
મેરી- આત્મા કા
સંગીત,.

ક્યા કરું
લેકર
તુમ્હારી-
અછિદ્ર વીણા ?
જિસે હૈ
કેવલ
મુઝ સે
પાણિગ્રહણ કી-
અપેક્ષા!

11.5.87

○ ગુલમુહર!

ખડ઼ા હૈ
ઠહ ડહ કરતે
રક્ત ફૂલોં સે લદા
ગુલમુહર,
નહીં કરતા
વિક્ષુબ્ધ ઉસે
હિરણ્યકશ્યપુ ગ્રીષ્મ
હોલકા લૂ
વહ અગ્નિ સ્નાન
પ્રહ્લાદ
નિર્વિકાર
દેતા છાયા મિસ
સ્નેહદાન
મહાપ્રાણ
ગુલમુહર!

12.5.87

o નિકષ !

લગતા હૈ
કોઈ
સુન્દર
કોઈ
અસુન્દર
ક્યા હૈ
મન કે પાસ
ઇસ નિર્ણય કા
નિકષ ?
સ્યાત્
બસી હૈ
ઉસ કી
અંતશ્ચેતના મેં
કોઈ
કાલ્પનિક ઉર્વશી
જિસ કી
દેહ યષ્ટિ કી
અનુરૂપતા - પ્રતિરૂપતા
હૈ
પ્રતિબદ્ધ દૃષ્ટિ કા
ચયન, અચયન !

12.5.87

ઓ સૃજન !

મુઝે હૈ
શબ્દ કી
પ્રતિષ્ઠા કા ધ્યાન,
રખતા હૂં
વહીં
જહાં જિસકા સ્થાન,

અનુશાસિત
મેરે માત્રાકુલ છન્દ
ઉનમેં પરસ્પર
રક્ત કા સમવાય,

નહીં સૃજન
મેરે લિયે
વ્યસન,
વહ સંજીવન
પ્રાણ કા
સ્પન્દન !

13.5.87

3C

○ માયાવી મન!

નીમ
મંજરિત
કિતના મધુરિમ!
ઝૂલ ગઈ
બૌરાઈ સાંસે
પ્રિયા સરખી
રસના કા અનુભવ
પિલા
વિષય કા
માદક આસવ
ઠગતા રહતા
માયાવી મન
અજિત ઇન્દ્રિયાં
કેવલ સાધન
કરતા વહ
રસિયા
આસ્વાદન!

13.5.87

o મૈં, તુમ !

કેવલ
મૈં હૂં
મેરે લિખે
ઇન ગીતોં મેં,

કરતા હૂં
સમર્પિત
તુમ્હેં
અન લિખે ગીત
જિન મેં
તુમ હો !

13.5.87

o પિયા!
દૂજ કી
ચન્દ્ર કલા સી
તુમ્હારી
સ્મિત
કર દેતી
તરંગિત
આવાર્જવ,
ભર લેતા
અંક મેં
કટિ ક્ષીણા
વીણા
આલાપતા મલ્હાર
હો ઉઠતા
કરુણા કે
નિરભ્ર નભ
ઘિર આતે ઘન
ટેરતી
વિરહાકુલ મારી કી-
આત્મા
ચાતકી
પિયા ઓ પિયા!

15.5.87

० विश्रान्ति के द्वीप।

नहीं है
थकान
अन्त यात्रा का,
भले ही-
घबरा कर
अपने अपार से
ऊपर आयें
पारावार के हृदय में
विश्रान्ति के द्वीप
पर जाना होगा
उस की समग्रता को
कूल के समीप
जिस की
छाती पर अंकित है
असंख्य अग्रगामी
लहरों का देहाभास
जो अर्पित कर
उसे
शंख. सीप. मुक्ता
लौट आई थी
पुनः
मंझधार के क्रोड़ में।

18.5.87

० अनुभूतियां !

आती
प्रतिक्षण
अनुभूतियां
ચાહતી
दूं उन्हें अभिव्यक्ति
નહી· મેરે પાસ
ઇતને નિરર્થક શબ્દ
કર સકૂં પૂરી
સબ કી કામના !
ઉતારતા
કલમ કી નોક સે
કાગજ પર
કેવલ ઉન્હેં
જો નહી હોતી
વિગત
સમય કે સાથ
કરતી
સંજીવિત
કિસી ગૌતમ કી-
કોઈ સંવેદના
જો ચર કર અંક મેં
ખીંચ લેતી-
આહત હંસ કી
રક્તિમ ગ્રીવા મેં
ચુભા
કિસી હત્યારે
દેવદત્ત કા શર !

18.5.87

o આરાધ્ય!

મૈં
મેરા આરાધ્ય
નહીં પહુંચને દેતી
મુઝે
મુઝ તક
ભક્તોં કી ભીડ
હો કર
વાચ્ય
સુનાને લગતા
ઉન કી મનૌતિયાં,
ભૂલ જાતા
યે, મૈં ચુનૌતિયાં
સાધક કે પથ કી,
હોતે હી ખંડિત તપ
દૂર જાતી
આત્મઘાતી વિમૂર્છા,
પછતાતા
કરતા
આત્મ આલોચના
પુનઃ અનુભૂતતા
યહ સત્ય
મૈં
મેરા સાધ્ય!

18.5.87

○ ગ્રીષ્મ!

બન ગયા
દિનમણિ
કાલ ભૈરવ
ફણિ
કરતા દહિત
રશ્મિ જિહ્વાઓ સે
ધરિત્રી કા ગાત્ર
વ્યાપ ગયા
ગરલ
સ્ખલિત હિમ
અનાવૃત
ગિરિ- સ્તન
સંકોચિત
સરિતા શિરાએ
ઝુલસી
રોમાવલી વનશ્રી
હુઆ ફલક
સિન્ધુ નીલિમા કા
ચીની- વસ્ત્ર
કરને લગી
આર્તનાદ નિશાદ
સિહર ઉઠા ગગન
ખોલેંગે નયન
અબ સ્મરહર
હોગા ભસ્મ
ગ્રીષ્મ ભુજંગ
સુન પડતા
જલદ ડમરુ કા નાદ
ચમકતા
તડિત ત્રિશૂલ
લગતા
હોગી ફિર સંજીવિત
વિમૂર્છિત વસુધા।

19 5.87

o નિર્ગ્રન્થ !

નહીં
સમર્પણ,
મૈં
પુરુષાર્થ,
નિયતિ
નિર્મિતિ
મેરે ગત કી,
સ્વતંત્ર સ્વને મેં
આગત અનાગત
બનૂં અંગુલિમાલ
યા તથાગત
યહ નિર્ભર
મેરે વિચાર પર,
નહીં સમર્થ
કોઈ દે
વરદાન, શાપ
કરતા
અર્જિત
સ્વયં પુણ્ય પાપ
હોંગે
ક્ષયિત યે
હોતે હી મન
કુણ્ઠા વિમુક્ત
આત્મા !

19.5.87. ૪૬

० અંજુરી મેં સમન્દર !

ગરા
એક અશ્રુ
મેરી હથેલી પર
તુમ્હારા,
દેખા મૈંને
પ્રતિબિમ્બિત થા
'મૈં'.

ઢુલકા
એક અશ્રુ
તુમ્હારી હથેલી પર
મેરા
દેખા તુમને
પ્રતિબિમ્બિત થા
'તૂં'

લહરા ઉઠા
અંજુરિયોં મેં
એક સમન્દર
સંવેદના કા !

० कठफोड़ा !

ठक, ठक, ठक
दूर गई
धरती पर पसरी
दोपहरी की
कच्ची नींद,
मार रहा
वज्र चोंच
तने पर
खुट बढ़ई,
नहीं लुभाते
रसीले फल
सुरभित सुमन
उस का व्यसन
करना
मूल में छेद
लेने भेद
विटप के
अन्तर का,
वह मूढ़
कैसे जानेगा
गूढ़
जो है
विदेह !

20.5.87

० मांत्रिक शब्द!

खींच कर
ले आता
चुम्बक की तरह
मांत्रिक शब्द
कलम की नोक से
समग्र सन्दर्भ को
कागज पर
अनायास,
जहाँ है
सृजन.
भानमती का कुनबा
है अनुभूत
संवेदन की
एक सहज प्रक्रिया
निष्पत्ति जिस की
कोई कालजयी कृति!

21.5.87

० સાંઝ!

હોતે હી
તિરોહિત
સૂર્ય
ઝુરમુરા ગઈ
ઓમલાંગી સાંઝ
ભર ગયે
નયન મેં
નરવત અશ્રુ
પુંછ ગયા
માંગ કા સિન્દૂર
બહ આયા
ક્ષિતિજ કપોલોં પર
કાજલ
પડા નભ-આંગન મેં
ખંડિત ચૂડી સા
દૂજ કા ચાંદ
કહતા
જુડે સુહાગ કી વ્યથા

24.5.87

o સાંઝ - એક ચિત્ર !

ઝર ગયા
સમય કી-
ડાલ સે
સૂખે પત્તે સા
એક ઔર દિન,
ડબડબા આઈ
ગગન કી આંખ
બૈઠ ગઈ
આકર
પ્રતીચી કે નીડ મેં
સાઝ કી-
ચિડ઼િયા
દબાયે
ચોંચ મેં
પંચમી કા
કુતરા હુઆ
ચન્દ્ર-ફલ !

26.5.87

○ સત્ય - ઝૂઠ!

નહીં ચલતા
સત્ય
કભી· પગડંડી પર
કરતી
અનુસરણ
પગડંડી· ઉસકા
હોતે હી·
ઓઝલ સત્ય
બન જાતી
વહ
ઝૂઠ કા
રાજમાર્ગ!

27.5.87

૦ કલ્પના કે પાંવ!

બરસતી
પ્રલયાગ્નિ સી
દહકતી
ઝોપડી મેં
ઉગા લે
મન મેં
એક બરગદ
अनुभूत
શીતલ સઘન છાંહ
કર દે
દુઃખ કી
પ્રલમ્બ જટાઓં મેં
उलझा कर
मदमान्त के
प्रचंड सूर्य કો
निस्तेज
લગા લે
કલ્પના કે પાંવ
પહુંચ
ओ श्रान्त બટોહી-
નિરાધાર
અભાવો કે ગાંવ!

28.5.87

o નાગફણી!

બગિયા કી
લક્ષ્મણ રેખા
નાગફણી
અપને હી
અસ્તિત્વ કી
વિડમ્બના!
કિતની કુરૂપ
ભયાવહ
ચિનોં ની
કોઠિન સી
અભાવકી દેહ
નહીં દેતા
ઝૂલે ઝટકે ની
કોઈ નયન
ઇસ અસ્પૃશ્યા કો
સ્નેહ,
લગાતે હૈ
કેવલ એક
ઓંડે કુતૂહલ કે લિયે
લોગ ગમલોં મેં
કિ ઓંકે
દેરવ ઇસે
પ્રતિવદ્દ રવિ કા
સૌન્દર્ય બોધ!

1.6.87

○ નિયતિ!

નહીં હૈ
કિસી ભી
સમસ્યા કા
શાશ્વત સમાધાન,
નિહિત હૈ
હર સમાધાન મેં
એક નઈ
સમસ્યા કા બીજ
જો હોગા
પ્રસ્ફુટિત
બદલતે હી
પરિસ્થિતિયોં કા મૌસમ,
ખોજના હોગા ફિર
ઉસકી
જટિલ જડોં કી
લપેટ સે
બચને કા
કોઈ ઉપાય
યહી હૈ
નિયતિ કા
વહ ચક્રવ્યૂહ
અસમર્થ હૈ
જિસે ભંગ કરને મેં
ચેતના કા
ચિર કિશોર
અભિમન્યુ !

-2.6.87

० विश्व-पुरुष!

लथपथ
रक्त से
विराट देह
विश्व पुरुष,
नहीं किया
क्षत विक्षत
किसी अदृश्य
रिपु ने
स्वयं ही कर
संज्ञाहत
संवेदनाशून्य
कर रहा
निरन्तर
अपने ही-
अंग प्रत्यंग पर
मारक प्रहार
उस त्रिशूल
मारकवत्
लेने के लिये
जिस के एक शूल ने
प्रतिशोधा
दूसरे शूल से
निगल लिया था
आत्मघाती
विष-फल!

5.6.87

o ગીતોં કી માલા!

પિરોઈ હૈ
મૈંને
અનુભૂતિ કે
અલસન ધાગે મેં
દિવ્ય શબ્દોં કે
મનકોં સે
ગીતોં કી
સુવાસિત માલા.
ખડી હૈ
મેરે સામને
હીરક.નીલમ
સ્વર્ણ.રજત
હાડ.માંસ કી
અનેક અનુપમ
હૃદય હીન પ્રતિમાએં
પર મેરી દૃષ્ટિ મેં હૈ
.વહ ભિક્ષુક
દે રહી હૈ
જિસ કી સંવેદના
મિલી રોટી મેં સે
આધા ટુકડા
ઉસ અપરિચિત
રુગ્ણ સૂરદાસ કો
જો લેટા હૈ
અનદેખા
દો દિન સે ભૂખા
મંદિર કી
સંગમરમરી સીઢિયોં પર।

° અપને મેં વિશ્વ!

ચમકતા હૈ
ચિનગારી કે
હૃદય મેં
ભસ્મક દાવાનલ,

મચલતા હૈ
બૂંદ કે
પ્રાણ મેં
અપાર પારાવાર,

નિકલતા હૈ
ક્ષણ કે
વિવર સે
સર્વગ્રાસી મહાકાલ,

જનમતા હૈ
શબ્દ કી
કોર સે
સૃજન કા બ્રહ્મનાદ,

બોચેગા વહ
અનુભૂતેગા જો
અપને મેં વિશ્વ।

9.6.87

० સૂર્ય !

નહીં બંધા હૈ
સૂર્ય
દિશાઓં સે,
ભ્રમ
ઉદય-અસ્ત,
ત્રસ્ત તમ
અક્ષમ
કરને મેં સાક્ષાત,
વહ
આલોક સ્નાત
હિરણ્ય પુરુષ
ઉત્સ
ચેતના કા
રત્ની રશ્મિયાં
પીયૂષ વર્ષી મેઘ
હોતી.
ગર્જિત
મધુવંતી આરતી
કરતી-
પુલકિત
રૂપ રંગ રસ ગન્ધ
વહ
પ્રથમ છન્દ
સૃષ્ટિ કે
મહાકાવ્ય કા !

14.6.87

૦ દ્વન્દ્વ મુક્તિ!

બિના કિયે
પ્રતિરોધ
વાસનાઓં કા
કૈસે હોગી
સંભૂત
પ્રાણ મેં
સંજીવની-ઊર્જા?
બિના સુને
અંતેવાસી
અચ્યુત કી
ગુરુ ગંભીર ગિરા
'ન દૈન્યં ન પલાયનં'
નહીં ટૂટેગી
જીવન કે કુરુક્ષેત્ર મેં
ત્રસ્ત ખડે
મન-અર્જુન કી
વિમૂઢ મૂર્ચ્છા.
ઉઠ સન્ધાન
ચિન્તન કે ગાંડીવ કી
પ્રત્યંચા પર
વિચાર કા
પ્રખર શર.
કર દ્વન્દ્વ મુક્ત
વિદ્ધ કર
ચેતના કે
સંશયગ્રસ્ત ભીષ્મ કા
મોહાકુલ વક્ષ!

22.6.87

○ પ્રતિક્રિયા!

સોચો
દેને સે પહલે
ઠોકર
કિસી કુબ્જા કો
ક્યા હોગી
ઇસ કી પ્રતિક્રિયા?
સ્યાત્
ક્ષણભર કા
ચિંતન
બના દેગા તુઝે
એક ઐસે
સંત્રાસ સે
જો બન જાતા
રામ કા
વહ શર
નહીં છોડા
જિસને પીછા
ઉસ કાક જયંત કા
લગા થા
જિસકી ચંચુ મેં
લહૂ
સીતા કે
અંગૂઠે કા!

26.6.86:

૦ વિશેષણોં કા બોઝ

ઢોતે હૈં
બેચારે
તથાકથિત
બડે લોગ
બોઝ
ભારી ભરકમ
વિશેષણોં કા
ઉસ
મજદૂર કી તરહ
જિસ કે
સિર પર રખી
સ્વર્ણ પેટિકા
નહીં હૈ
ઉસ કી- અપની।

28.6 97.

० आषाढ़ का पहला दिन !

आया
उतर
ऋतु-रथ से
वरने
वसुधा को
आषाढ़ का पहला दिन
बांधे
बादल की
जामुनी पाग
खोंसे विद्युत की
कलगी
पहने सुरधनु का
हार,
देखे
उदासे खेत
सूखे पोखर
और आगमन
बढ़ चला
नयनों से नीर
तोड़ कर
मेड़ खेत की
तड़पन
पोखर का
पहुंचे आंसू
प्रिया के
पीहर की चौपाल,
चमके बुंदे
चेहरे
उठे हल
नाचे मोर
पुलकाया चातक
हुई हरी
विरह विदग्ध
स्नेह सिक्त
माटी की कोख।

29.6.87

ओ काल!

अंधकार
समय की सीमा
नहीं
बन पायेगी
कोई कली
फूल
कोई सुमन
फल,

आज कल
कल्पनाएं
कुण्ठित चेतना की

काल अखंड
करेगा पूर्ण
हर खण्ड को
देकर
अपने
अनुशासित
व्यक्तित्व की
पूर्णता!

4.7.87

० कविता!

नहीं है
दूर की
कौड़ी लाने की
कला
कविता,

खड़े हैं
प्रतीक्षारत
तुम्हारे
आसपास
जीवन के
वे
महान सत्य
मिलते ही
जिनसे
दृष्टि
हो उठेगी
मुखरित
अतः
काल जयी ऋचाएं!

4.7.87.

○ વિડમ્બના!

કલ્પના હૈ
ગણિત
જાના જા સકતા હૈ
ઉસ સે
પૌદ્ગલિક યથાર્થ,

ચિંતન હૈ
દર્શન
જાના જા સકતા હૈ
ઉસ સે
આત્મિક સત્ય,

સ્વીકારતા હૈ
વિજ્ઞાન
કાલ્પનિક અંક,
નકારતા હૈ
અનુભૂતિત અક્ષર,

યહ
વિડમ્બના
નહીં બનને દેતી-
ઉસે જ્ઞાન
જો હૈ
સમગ્ર કા પર્યાયવાચી !

6-7-87

० આકાંક્ષા।

નહીં હૈ
આકાંક્ષા
કિ કભી
કોઈ
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત.

ચાહતા હૂઁ
મુક્તિ
સ્વભાવગત
વાસનાઓં સે
હો ગયા હૈ
ખંડિત
જિન સે
ક્ષણજીવી
સુખ દુઃખ મેં
આત્મા કા
અખંડ
આનંદ।

6.7.87

૦ કાશ!

રહ ગઈ
હૃદય હીન
શિલાખંડોં પર
ટંકિત
તથાગત કી
કરુણા!

સૂખ ગઈ
માનવીય
સંચેતના સે
નિસૃત
સંવેદના કી-
નિર્ઝરી!

કાશ!
હોતા
શિલાખંડ
માનવ-હૃદય!

6.7.87

o અંગુલિ!

ખટખટા
રહા હૂં
કબ સે
બાહર નિકલને
કે લિયે
અપને હી
ઘર કા બન્દ દ્વાર ?
નહીં જાતી
મેરી
ગ્રસિત દૃષ્ટિ
ઉસ અંગુલિ પર
લગાકર
જિસે
ક્ષણ ભર પહલે
કિયા થા
સ્વયં કો
સુરક્ષિત અનુભવ,
હોતે હી
એકાન્ત
આ ગયા
બાહર
હૃદય કા ભય
નહીં ખોલ પાતી..
વિજડિત
અંગુલિ
મેરી ભીત
ચેતના કી
સુન્ન અંગુલિયાં!

6.7.87 દર્દી

० चेतना की दूब!

मैं
मात्र
एक बिन्दु
समा गया
मुझ में
अनन्त क्षणों का
सिन्धु,
उमड़ते
घुमड़ते
अतल के
अतल से
गीतों के
कजरारे मेघ
बरसते
धार सम्पात
हरिया जाती
बार बार
जीवन की-
प्रखर धूप से
कुम्हलाई
चेतना की-दूब!

6.7.87

० मैं !

માતા
ધરતી
પિતા
સૂર્ય
શિશુ
મૈં
જુડ઼ કર
ગુઝ સે
ઋતુએં
વન જાતી
વય
બહી· હોગા
જાય
કભી-
બીજ ચેતના કા
નિહિત જો
મુઝ મેં,
ગત આગત
અનાગત
કેવલ
સઠ્ઠોંચન
ઉસ કાલ પુરુષ કે
જિસકે
હોને કા સાક્ષી·
એક માત્ર
મૈં।

6.7.87

० कसौटी!

मत हो
प्रतिबद्ध
सत
असत से
मन!
लेते ही
संकल्प
जनमेगा
राम के साथ
रावण,
हो जायेगा
वामन
जय पराजय की
भ्रान्तियों से
चेतन
केवल है
करणीय
अकरणीय का
निकष.
विवेक
कस
उस पर
स्वयं को
होगा
प्रत्यक्ष
कल्मष, कंचन!

14.7.87

૦ આલમ્બન!

દેખા
સપને મેં
હેમ મૃગ,
નહીં
બન પાઈ
બાધા
મૂર્છા
ઇન્દ્રિયોં કી,
લગા
દૌડ઼ને
उस के पीछे
બન કર
સ્વયં
હાથ, પૈર
નયન
अमूर्त मन
લે કર
ભટકી હુઈ
આત્મા કા
આલમ્બન!

१७.७.८७

૦ પુરુષાર્થ!

કેવળ
વિશેષણ
ક્રિયા કે
તપ, જપ
યમ, નિયમ,
પુરુષાર્થ
સહજ પ્રાર્થના
દે તી જો
કર
મન કો
અ-મન!

20.7.87

० सन्दर्भ!

नहीं
सुनी है
अगर
कथा
राम
रावण की
कैसे
पहचानोगे
कौन सा है
किस का
मुखौटा ?
जानना होगा
पहले
सन्दर्भ
अनुभूतो में
तब
जुड़ा है
किस शब्द के
मुखौटे से
सत्य
किस से
असत्य ?

20.7.87

० મમતા!

આંખ
ખુલી તો
દેખા
ચૂમ રહી થી
ગોરી ધૂપ
મુંડેર પર
ઘરે
બુઝે દીપકી
સંવલાઈ
બાતી!

૨૭ ૧ ૮૧

ઓ શિશુ-મન !

ઢલ-ચલી
વય,
નહીં હુઆ
વયસ્ક
શિશુ મન !
કરતા હૈ
હઠ
ઉસ કે લિયે
નહીં હૈ જો
ઉસ કા પ્રાપ્ય,
દૌડતા હૈ
મૂંદકર આંખ
ઇન્દ્રધનુષી સપનોં કી
તિતલિયોં કે પીછે
ખા ચુકા હૈ
ઠોકર
અનેક બાર
નિર્મમ સત્ય કી
બહા હૈ રક્ત
પર અપને મેં
આસક્ત
નહીં સંભલ પાતા
બેચારા
શિશુ-મન !

1.8.87

ओ महाप्रज्ञ!

झर
गिरा
मुदित फूल
मूल के
चरण में,
महाप्रज्ञ
बढ़
गया
स्वयं की
शरण में!

17.8.87

○ गति-अगति !

गति के
प्रतीक
सूर्य की
हेमाभ रश्मियां
सुदूर से
चल कर
पहुंचती हैं
धरती पर !

अगति का
प्रतीक
अन्धा अन्धकार
उठ कर
क्षितिज से
पसर जाता है
गगन के
आंगन में !

20.8.87

૧ અભિનય।

અગર ચાહતે પાના પ્રિયતમ
સીખો પહલે ખોના,
ધરો અંક મેં બીજ, અકિંચન
રજ ઉગલેગી સોના,

બિના બિસારે સ્વત્વ, કિસીકા
ક્યોં અપનત્વ મિલેગા?
સુરભિ ત્યાગ કા ભાવ જગે તો
ક્ષણ મેં સુમન ખિલેગા,

દેના તો લેને કા કેવલ
સહજ સરલ અભિનય હૈ,
નહીં જાનને કા વિસ્મય હી
ચિન્મય કા પરિચય હૈ।

20.8.87

o ओ आत्मन्!

કર
સ્વયં પર
અનુકમ્પા
ખોલ
વિવેક की
અંગુલિયોં સે
રેશમી ચેતના મેં
પડી ગાંઠ,
નહીં તો
કૈસે પહુંચેગા
પ્રાણ-કૂપ કે
નિથરે જ્ઞાન-નીર તક
દેહ પનઘટ का
મન ઘટ
ओ आत्मन्!

20.8.87

o શ્રદ્ધા !

મત રખ
સંશય કી
સીલન સે ભરે
મન: કાષ્ઠ મેં
વિશ્વાસ કી
કુંઆરી ચિનગારી,
કર દેગા
કસૈલા ધૂમ
અવરુદ્ધ
પ્રાર્થના રત
કંઠ,
ચૂક જાયેગી
લક્ષ્ય
રક્તિમ દીઠ,
ઝેલને દો
અભી ઇસે
જ્ઞાન-સૂર્ય કા
સહજ આતપ,
સૂખને દો
વાસના કી નમી,
બન જાયેગા
યહ સ્વયં સૂર્ય
છૂ કર
હૃદય કી શ્રદ્ધા કી
એક અકિંચન
તીલી !

21.8.87